

JAPONIJOS IMIGRACIJOS POLITIKA: UŽVERTOS PARADINĖS DURYS IR PERFORMATYVI MIGRACIJA

DAIVA REPEČKAITĖ

Japonija akademinėje literatūroje tyrinėjama kaip išsiskiriantis atvejis: turtinga, turinti stiprią ekonomiką valstybė iki šiol baidosi darbininkų iš užsienio antplūdžio. Nors darbo rankų reikalauja viena iš svarbiausių valdančiosios Liberalų demokratų partijos rėmėjų – smulkiųjų verslininkų klasė, – valdantiejiems pavyksta toliau blokuoti imigraciją iš užsienio. Šiame straipsnyje tiriama Japonijos vyriausybės pozicija imigracijos klausimu ir užsieniečių, gyvenančių Japonijoje, atsakas į ją – tam tikros išgyvenimo šalyje strategijos ir nišinė migracija. Vyriausybės pozicija aiškinama valdžios autonomijos teorijų kontekste. Tyrimas rodo, kad kai kurių autorių įvardyta „šoninių durų“ politika imigrantams išleisti galiausiai sudaro tiek imigrantams, tiek Japonijai nenaudingą tarpusavio santykį.

Straipsnio autorė dėkoja Japonijos fondui, finansiškai parėmusiam šį tyrimą, tyrimo vadovui Tokijo universiteto profesoriui Tsuneaki Yoshidai, ir filipiniečių bendruomenei, susitelkusiai apie JapPinoy internetinį forumą, svetingai priėmusiai straipsnio autorę ir atskleidusiai daugialypę užsieniečių gyvenimo Japonijoje problematiką.

Daiva Repečkaitė – sociologijos ir socialinės antropologijos magistrė
(el. paštas: daiva.repeckaitė@gmail.com).

© Daiva Repečkaitė, 2009

Straipsnis įteiktas redakcijai 2009 m. birželio 16 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2009 m. lapkričio 9 d.

Įvadas

Užsieniečių skaičius Japonijoje nuolat didėja, nepaisant griežtos imigracijos reguliavimo politikos. Tai rodo, kad šalis ne tik yra patraukli imigrantams, bet ir palieka jiems tam tikrų spragų apeiti apribojimus. Vis dėlto interesų grupių bandymai spausti vyriausybę pripažinti šią tikrovę ir pasiūlyti adekvačias politines priemones trūkstamai darbo jėgai legaliai atvykti dažniausiai atremiami tokiais argumentais kaip poreikis išlaikyti tapatybę ir saugumą. Tokia pozicija pagrindžiama ne sava, o „importuota“ patirtimi – argumentuojant, kad Vakarų Europoje darbo jėgos importas nepasiteisino. Oficialiajame diskurse atsispindi, kad imigracijos vengimas dangstomas saugumo ir kitais sumetimais.

Šio straipsnio objektas – tarptautinė migracija kaip veiksmai galios lauke tarp Japonijos institucijų ir imigrantų (remiantis nusistovėjusiais apibrėžimais, jie šiame straipsnyje vadinami „Japonijoje gyvenančiais užsieniečiais“, nes imigrantais įvardijami asmenys, siekiantys Japonijos pilietybės). Institucijos kelia migrantams tam tikrų ne tik teisinių, bet ir simbolinių reikalavimų, kuriais migrantai naudojasi teigdami savo ryšį su Japonija ir vertumą joje gyventi.

Straipsnyje analizuojama problema – kaip nusistovi tokia pusiausvyra, kai iš abiejų pusių (institucijų ir migrantų) didžioji dalis Japonijoje gyvenančių užsieniečių simboliškai konstruojami kaip bet kas, tik ne darbininkai. Programos, kuriose skelbiamas Japonijos atvirumas užsieniečiams (internacionalizacija), apibendrina ir universalizuoja aukštesniosios ir vidurinės klasių patirtį bei galimybes, o darbininkų migracija ir globalizacija laikoma nenormalia, ribotina ir smerktina. Užsieniečių atsakas į tai – savotiškas griežtų tokiems migrantams keliamų socialinių ir kultūrinių reikalavimų internalizavimas ir savo santykio su Japonija konceptualizavimas per emocinius ryšius, nepabrėžiant siekio dirbti ir užsidirbti.

Naudojamasi atlikta išsamia antrinių šaltinių analize ir literatūros apžvalga bei Tokijuje 2009 m. kovą–balandį darytu kokybiniu tyri-

mu. Siekiant kuo visapusiškiau atskleisti užsieniečių padėtį Japonijoje ir oficialųjį diskursą apie juos, verta pradėti nuo statistikos: kiek užsieniečių ir kokiais pagrindais gyvena Japonijoje. Tai atliekama pirmame skyriuje. Antrame skyriuje apžvelgiama užsieniečių teisinė padėtis ir oficialusis valstybės diskursas, susiejant jį su darbininkų, ypač žemos kvalifikacijos, migracijos stigmatizavimu globalizacijos sąlygomis. Trečiame skyriuje aptariamas nišinės migracijos fenomenas Japonijoje ir užsieniečių savivaizdis šalyje, remiantis Tokijuje atliktais pusiau struktūruotais interviu¹.

1. Užsieniečiai Japonijoje: skaičius ir socialinė padėtis

Šiame straipsnyje darbo migrantams įvardyti pasirinktas žodis „užsieniečiai“ nėra metodologiškai neproblemiškas. Europos Sąjungoje ir kituose kontekstuose į kitą valstybę daugiau nei metams persikeliantis darbuotojas būtų laikomas migrantu. Tokį migranto apibrėžimą propaguoja ir Jungtinės Tautos, toks atsispindi dabartinėje Lietuvos teisėje. Migrantas – žmogus, persikeliantis gyventi į kitą valstybę ilgiau nei metams ir turintis toje valstybėje asmeninių, ekonominių ar kitokių interesų. Paprastai žodis „imigrantas“ (asmuo, atvykstantis gyventi į valstybę, apie kurią kalbama) vartojamas su neigiama konotacija – tai yra nacionalistinio diskurso apie migraciją padarinys. Neretai Vakarų Europoje (ir kitur) aukštesnės klasės migrantai kratosi šio pavadinimo. Anglų kalboje gana akivaizdžiai yra išsikristalizavusi hierarchija tarp terminų „expat[riate]“ (ekspatriantas(ė)) ir „immigrant“ (imigrantas(ė)) – pirmasis jų populiarioje vartosenoje siejamas su aukšta socialine padėtimi ir prestižu, o antrasis – su ne kvalifikuotu darbu. Japonijoje užsieniečių klasinė padėtis yra tokia pat, tačiau skirtis daroma visiškai kitokia.

Būtent žodis „užsieniečiai“ (外国人) yra artimiausias oficialiajam diskursui ir geriausiai suprantamas japonams. Jį vartoti tyrime straipsnio autorei rekomendavo darbo vadovas ir kiti akademinės

bendruomenės nariai. Žodis „migrantai“ (移民, tas pats žodis yra „emigrantas“ ir „imigrantas“) siejamas su asmenimis, norinčiais apsigyventi Japonijoje visam laikui ir turinčiais Japonijos pilietybę arba jos siekiančiais.

Šiuo atveju žodis „užsienietis“ nedaro skirties tarp socialinių sluoksnių. Užsieniečius Japonijoje galima skirstyti į registruotus ir neregistruotus. Registruoti užsieniečiai – tai Japonijos pilietybės neturintys asmenys, gyvenantys ar ketinantys būti šalyje ilgiau nei tris mėnesius ir privaloma tvarka užsiregistravę savivaldybėse. Jų statuso atributas – užsieniečio registracijos kortelė (外国人登録証明書). Šią kortelę privaloma nešiotis su savimi ir prireikus parodyti imigracijos policijos pareigūnams. Apie šių užsieniečių statusų skirtumus plačiau kalbama kitame skyriuje.

Neregistruoti užsieniečiai – tai legaliai į Japoniją atvykę laikini lankytojai, ketinantys šalyje būti trumpiau nei tris mėnesius, ir nelegaliai šalyje gyvenantys asmenys. Pirmieji yra neregistruoti tik sąlyginai: nuo 2005 m. visi užsieniečiai, atvykstantys į Japoniją, privalo iš karto palikti pirštų antspaudus ir nusifotografuoti. Nesutinkantiems to padaryti užsieniečiams neleidžiama išeiti iš oro uosto ar uosto. Tačiau šie užsieniečiai neprivalo užsiregistruoti savivaldybėse. Jų statuso įrodymas – pasas su Japonijos viza arba leidimu atvykti (jei su jų valstybe Japonija turi bevizį režimą).

Nelegaliai Japonijoje apskaičiuojami, kaip oficialiai teigiama, geriau nei daugelyje kitų valstybių, nes į salų valstybę sunku patekti kitais būdais nei lėktuvu (įvairių autorių duomenys). Keli tūkstančiai užsieniečių prieš kurį laiką Japoniją pasiekdavo laivais iš Indokinijos. Tačiau nelegalus atvykimas į Japoniją – reta išimtis. Žinoma, tokių nelegalų skaičių padidina asmenys, atvykstantys su suklastotais asmens dokumentais. Daug daugiau nelegalų yra atvykę į Japoniją legaliai, tačiau pasilikę pasibaigus jų vizai. Apskaičiuota, kad tokių šalyje yra apie 200 tūkst., iš jų 85 proc. atvykę iš Kinijos, 17 tūkst. – kaip universitetų, kolegijų ar priešuniversi-

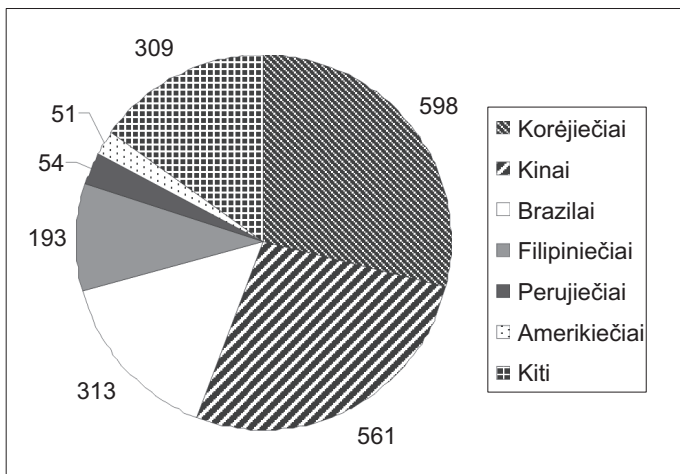
tetinių japonų kalbos studijų studentai². Žiniasklaida afišuoja užsieniečių nusikalstamumą, o tyrimai rodo, kad daugelis užsieniečių padaromų nusižengimų yra susiję būtent su migracijos procesu.

Iš viso Japonijoje įvairiais pagrindais gyvena šiek tiek daugiau kaip du milijonai Japonijos pilietybės neturinčių asmenų, kurie sudaro apie 1,6 proc. šalies gyventojų. Šis skaičius nuolat didėja – kasmet tokių asmenų padaugėja keliomis dešimtėmis tūkstančių³, Japonijos pilietybę gauti pastaraisiais metais pavyksta apie ketvirtadaliui šių žmonių⁴. Japonijos piliečių, išvykstančių iš šalies, skaičius gerokai viršija atvykstančių užsieniečių skaičių: 2006 m. iš šalies ilgesniam ar trumpesniam laikui įvairiais pagrindais išvyko 17 mln. Japonijos piliečių, šalyje apsilankė 8 mln. užsieniečių – puse milijono daugiau nei 2005 m.⁵

2008 m. prasidėjusi finansų krizė šiuos srautus greičiausiai pakreips savaip. Jau dabar nemažai užsieniečių paliko šalį. Užsieniečiai yra labiausiai socialiai pažeidžiama darbininkų grupė: mažinant etatus, jie atleidžiami pirmiausia. Autorės apklaustas birmietis pabėgėlis pasakoja, kad konkrečiai jo fabrike buvo nuspręsta atsižvelgti į amžiaus kriterijų ir, užuot atsikračius užsieniečių, pirmiausia atleisti vyresnius darbininkus (jo pamainoje jų sumažėjo keturiskart), bet kitų tautiečių laukė sunkesnis likimas – kad ir ką dirbo, užsieniečiai buvo atleisti pirmiausia⁶. Kadangi Japonijoje darbuotojo įtraukimas į socialinio draudimo sistemą yra visiškai darbdavio valioje, o darbdaviai linkę manyti, kad užsieniečiai šalyje gyvena laikinai ir ištikus problemoms tiesiog išvažiuos, daugelis užsieniečių, praradę darbą, negauna net darbo biržos paslaugų.

Pav. rodo, iš kokių valstybių daugiausia užsieniečių užsiregistravę Japonijoje. Užsiregistravę savivaldybėse, jie patenka į Japonijos socialinio draudimo schemas. Šie skaičiai nebūtinai rodo, kad šie užsieniečiai ketina ilgiau gyventi Japonijoje. Pavyzdžiui, brazilai, paprastai japonų kilmės arba japonų kilmės brazilų sutuoktiniai arba vaikai, taip pat kiti iš Lotynų Amerikos atvykę japonų kilmės asme-

nys gali šalyje gyventi iki trejų metų ir dirbti be jokių apribojimų, todėl nemažai jų atvyksta tikėdamiesi užsidirbti ir grįžti.

Šaltinis: Teisingumo ministerijos duomenys (2006 m. gruodis)

Pav. Registruoti užsieniečiai pagal kilmės šalį (tūkst.)

Vis dėlto neretai, įvairių autorių duomenimis, užsieniečiai pasilieka ilgiau nei planavo. Darbdaviai nelinkę jiems mokėti Japonijos piliečių gaunamiems prilygstančių atlyginimų, neretai užsieniečiams tenka daug sumokėti įvairiems tarpininkams ir įdarbinimo agentūroms, ypač jei nemoka japonų kalbos. Tai neleidžia greitai pasiekti savo tikslų ir išvykti, priverčia išsikurti ilgesniam laikui. Neskaitant nuolatinį gyventojų ir jų šeimos narių, be apribojimų gali įsidarbinti Japonijos piliečių šeimos nariai – šiuo pagrindu yra atvykę dauguma japonų kilmės imigrantų iš Lotynų Amerikos. Jie yra pagrindinis pigios legalios darbo jėgos šaltinis Japonijos pramonėje.

Nuolatinio gyventojų statusą turinčiųjų, bet savo pilietybę išlaikančiųjų, 2006 m. duomenimis, Japonijoje buvo 838 tūkst. Apie penktadalis jų – korėjiečiai bei taivaniečiai ir jų palikuonys, atvežti į

Japoniją iš buvusių kolonijų ir praradę Japonijos pilietybę po Antrojo pasaulinio karo. Dauguma įgijusių nuolatinio gyventojų statusą atvyko iš Brazilijos, Kinijos ir Filipinų – brazilai tapo trečia po korėjiečių ir kinų gausiausia imigrantų grupė⁷. Kitaip nei filipiniečiai, kurių daugumą sudaro už japonų ištekėjusios moterys (žr. trečią skyrių), atvykusieji iš Lotynų Amerikos neretai nebūna nusiteikę Japonijoje apsigyventi, bet dėl anksčiau minėtų priežasčių šalyje užtrunka, atsi-veža šeimas, keičiasi jų imigracijos pobūdis.

Imigrantų vaikai Japonijoje automatiškai leidimo nuolat gyventi negauna, tačiau gali lankyti japoniškas mokyklas. Neretai vaikams kalbėti japoniškai tampa lengviau nei gimtąja kalba. Jei dėl tėvų migracijos šiems vaikams tenka vėl keisti gyvenamąją valstybę, tai sukelia didesnę šoką nei persikėlimas į Japoniją.

Taigi šalyje auga jaunų emigrantų karta, kuri yra labiau integruota į Japonijos visuomenę. Nepaisant bendraamžių neretų patyčių, šie vaikai ir jaunuoliai jaučiasi labiau Japonijos nei gimtosios šalies, kurios kai kurie nė neprisimena, dalimi. Antropologiniai stebėjimai Tokijoje veikiančioje filipiniečių bendruomenėje, susitelkusioje apie JapPinoy internetinį forumą, taip pat leido atkreipti dėmesį, kad tarpusavyje tos pačios tautybės vaikai vis dėlto linkę kalbėtis japoniškai. Tiesa, šių filipiniečių padėtis kiek išskirtinė – daugelio jų šeimos yra mišrios, jose vartojama išimtinai japonų kalba.

Didėjantis užsieniečių skaičius (kurį, tikėtina, kiek sumažins finansų krizė) bei jų matomumas turėtų lemti politikos užsieniečių atžvilgiu ir darbdavių požiūrio į juos pokyčius. Tačiau politinis atsakas tebėra konservatyvus: užsieniečiai arba laikomi laikiniais lankytojais, arba privalo įrodyti esą verti būti šalyje. Tai aptariama kitame skyriuje.

2. Užsieniečių teisinė padėtis ir oficialusis diskursas

2.1. Paradinės durys – tik išrinktiesiems

Pagal aktualią Imigracijos kontrolės ir pabėgėlių pripažinimo įstatymo redakciją (atkreipkite dėmesį, kokia svarba suteikiama žodžiui „kontrolė“) užsieniečiai gali pretenduoti į leidimą gyventi Japonijoje arba įrodydami savo pozityvų įnašą į Japonijos visuomenę (tokie įrodymai, kaip bus rašoma toliau, prieinami tik aukštesniajai ir aukštesniajai ar vidurinei socialinėms klasėms), arba biologinį ryšį su Japonija – giminystę ar santuoką. Išimtį sudaro studentai ir mokiniai (praktikantai), kurių statusu taip pat manipuluojama, siekiant pridengti darbo migraciją. Toks dangstymas ir sudaro vadinamąją šoninių durų politiką.

XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigoje ir XXI a. pirmojo dešimtmečio pradžioje teoriniuose, publicistiniuose ir literatūros darbuose įsitvirtino globalizacijos sąvoka. Globalizacija buvo apibrėžiama kaip vis mažiau apribotas mobilumas ir žinių bei patirčių apykaita, kurioje „individai visose moderniose visuomenėse turi ekonominių, politinių ir moralinių santykių su kitais individais, kurių nepažįsta“⁸. Pirmiausia mobilus tapo kapitalas, paskui prekės, žinios, galiausiai prabilta apie asmenų mobilumą ir mobilies, kintančias tapatybes. Imigrantai, kaip priklausantys kelioms kultūroms iš karto, anot Emmos Rothschild, yra „klasikinis „kosmopolitų be šaknų“ pavyzdys“⁹. Globalizacijos ir migracijos ryšys tapo suprantamas kaip, pirma, lengvesnis asmenų judėjimas erdvėje, antra, šio judėjimo formos (pvz., darbas), trečia, politinio sprendimų, lemiančių šį judėjimą, priėmimo centro perkėlimas į kitus lygmenis ir ketvirta, kultūros bei politikos „transnacionalizacija“¹⁰.

Globalizacijos kritikai ir analitikai, išspėjantys apie jos pavojus, neatmetė idėjos apie tokias tapatybes ir užtvankas laužantį mobilumą. Globalizacija buvo suprantama kaip judėjimas tolyn nuo nacionalinių tapatybių link „fragmentuotų“¹¹, tarsi tai būtų ne vien politinis paža-

das, bet ir visuotinis faktas. Vėliau sugalvota „glokalizacijos“ sąvoka ir pasaulio kaip globalaus kaimo (pasiūlyta Marshallo McLuhano) idėja paneigė kai kurias prielaidas, bet ne pagrindinę – didėjančio mobilumo. Retai buvo pažymima, kad kalbėjimas apie „be penkių minučių“ globalizuotą pasaulį, kurio pirmavaizdis gali būti Europos Sąjunga, gali prisidėti prie aukštesniosios ir vidurinės klasės patirčių normalizavimo ir universalizavimo („žmonės tampa mobilūs“), kartu laikant neberekšmingomis kitas, „įžemintas“ patirtis. Vis dėlto neretai buvo pažymima, kad vieta, atstumas ar juolab pilietybė savo įtakos asmenų judėjimo laisvei anaip tol neprarado¹².

Kintanti politika leidžia formuotis dviem socialiniams sluoksniams – globalizuotam ekonominiam, žinių ir kitų išteklių elitui ir lokalizuotam naujam „proletariatui“. Pirmojo mobilumas valstybių politiškai skatinamas tokiomis priemonėmis kaip dabar ES planuojama įvesti „mėlynoji kortelė“ ir įvairių valstybių imigracijos politika aukštos kvalifikacijos ar kapitalo turtingų migrantų atžvilgiu. O antrojo mobilumas laikomas nenormaliu, iškreiptu ir stabdytinu. Visa tai gerai atsispindi Japonijos imigracijos politikoje, konservatyvioje imigrantų atžvilgiu, kai politikai tuo pat metu kalba apie didesnę šalies atsivėrimą pasauliui.

Leidimas teisėtai gyventi Japonijoje užsieniečiui gali būti suteikiamas pagal profesiją arba biologinį ryšį su Japonija (žr. lentelę). Pirmoji grupė asmenų laikomi mobiliais pagal apibrėžimą – jų judėjimui tarp valstybių neturi būti jokių kliūčių. Antroji grupė atviresnė manipuliacijoms, jos ribos ne tokios aiškios, todėl šie užsieniečiai dar turi įrodyti savo įnašą į Japonijos kultūrą, ekonomiką ir kt. Studentai – tam tikras potencialas, kuris, kaip tikimasi, arba pasiliks Japonijoje ir čia panaudos savo intelektualinius išteklius, arba grįžęs į savo šalį, prisidės prie ryšių su Japonija plėtojimo ar bent jau diegs palankumą japonams ar populiarins japoniškas prekes. Asmenys, turintys biologinį ryšį su Japonija, gali laisvai rinktis profesiją, bet ši „laisvė“ dažniausiai reiškia teisę dirbti žemos kvalifikacijos darbus.

Lentelė. Galimi legalūs užsieniečių statusai Japonijoje

1. Diplomatas, pareigūnas (oficialus asmuo), profesorius, menininkas, religinių institucijų darbuotojas, žurnalistas	Gali įsidarbinti pagal profesiją, pagal kurią dirbti gavo vizą
2. Investuotojas, verslo vadybininkas, asmuo, teikiantis teisinės / apskaitos paslaugas*, medicinos srities darbuotojas*, tyrėjas*, mokytojas*, inžinierius, humanitarinių mokslų ar tarptautinių paslaugų specialistas*, asmuo, perkeltas firmos viduje*, pramogų srities darbuotojas, kvalifikuotas darbuotojas	Gali įsidarbinti pagal profesiją, pagal kurią dirbti gavo vizą. Kad gautų vizą, privalo įrodyti savo įnašą į atitinkamą sritį Japonijoje
3. Kultūros srities darbuotojas*, laikinas lankytojas	Negali įsidarbinti Japonijoje
4. Studentas, ikiuniversitetinių studijų studentas*, praktikantas / profesijos mokinys, priklausomas asmuo (pavyzdžiui, vaikas)	Negali įsidarbinti Japonijoje. Nuo 1993 m. techniniai praktikantai turi darbuotojo statusą ir socialinį draudimą
5. Nustatytos veiklos	Gali įsidarbinti pagal profesiją, pagal kurią dirbti gavo vizą, pavyzdžiui, atvykstančių diplomatų pagalbininkai
6. Nuolatinis gyventojas	Gali įsidarbinti Japonijoje be apribojimų
7. Japonijos piliečio sutuoktinis ar vaikas	Gali įsidarbinti Japonijoje be apribojimų
8. Nuolatinio gyventojų sutuoktinis ar vaikas*	Gali įsidarbinti Japonijoje be apribojimų
9. Ilgalaikis gyventojas (pavyzdžiui, pabėgėlis)*	Gali įsidarbinti Japonijoje be apribojimų

Pastaba. * pažymėtos profesijos kaip specialieji Japonijos gyventojų statusai nurodytos 1990 m. Imigracijos kontrolės ir pabėgėlių pripažinimo įstatymo pataisose.

Šaltinis: Yoko Sellek. Migrant Labour in Japan. New York: Palgrave, 2001. P. 61.

Pasak Davido Bartramo, praktikantų statuso įvedimas buvo persilaužimas Japonijos migracijos politikoje¹³. Praktikantų programa, pradėta vykdyti 1971 m. neva padėti besivystančioms šalims išmokti Japonijoje taikomų technologijų, 1993 m. buvo papildyta techninių praktikantų programa: šiems praktikantams suteiktas darbuotojų statusas, jų gaunami pinigai oficialiai pavadinti atlyginimu, sudaroma darbo sutartis, suteikiamas sveikatos draudimas, kaupiama pensija¹⁴. Iki tol praktikantai oficialiai buvo technologijų mokiniai, nors, įvairių autorių teigimu, buvo akivaizdu, kad firmos išnaudoja praktikančius kaip menkai apmokamą darbo jėgą.

Dar vienas probleminis statusas – pramogų srities darbuotojas (angl. *entertainer*, nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio). Teoriškai tokia galimybė turėjo pasinaudoti privačioje sferoje dirbantys ne labai aukšto meninio lygio abiejų lyčių šokėjai, dainininkai ir muzikantai (profesionaliems menininkams yra menininko viza). Faktiškai, dangstantis minimaliu šokiu ar karaokės dainavimu baruose, pagal šią migracijos schemą buvo masiškai vežamos azijietės linksmintojos ir prostitutės, kol vyriausybė 2004 m. gerokai sugriežtino šios vizos išdavimo sąlygas. Yoko Sellek surinktais duomenimis, 1987–1998 m. iš viso Japonijoje buvo beveik 44 tūkst. azijiečių „linksmintojų“, iš jų beveik 37 tūkst. – filipinietės, kitos – korėjietės, tailandietės¹⁵. Kadangi, pasinaudodami šiais dviem statusais, daug užsieniečių vėliau pasiliko nelegaliai, į taip atvykstančius užsieniečius imta žiūrėti su įtarumu. Prie to prisidėjo žiniasklaidos išplatintas stereotipas, kad užsieniečiai didina nusikalstamumą Japonijoje.

Japonijos imigracijos biuro prie Teisingumo ministerijos oficialiame tinklalapyje teigiama, kad imigracijos „paslaugų“ moto – „Internacionalizacija, laikantis taisyklių“. „Deportuodamas nepageidaujtinus svetimšalius, Imigracijos biuras prie Teisingumo ministerijos prisideda prie Japonijos visuomenės sveikos plėtros.“¹⁶ Pareigūnai atsargiai ir pagrįsdami argumentais aiškina kai kuriuos policinius veiksmus, kuriuos tiek aktyvistai Japonijoje, tiek stebėtojai užsieny-

je laiko balansuojančiais ties žmogaus teisių pažeidimo riba. Įvairūs mobilumo šalies viduje apribojimai nuolatiniais gyventojams grindžiami tuo, kad šių užsieniečių padėtis yra palankesnė – neribojamas jų buvimo Japonijoje laikas¹⁷. Pabėgėlių priėmimo ribojimas teisinamas terorizmo prevencija¹⁸, nors nė vienas užsienietis Japonijoje niekada nėra padaręs teroro akto.

Oficialiame tinklalapyje pateikiamas pavyzdžių, kuriems užsieniečiams pavyko gauti nuolatinio gyventojų statusą, o kuriems – ne, sąrašas. Nepavyko tiems, kurie Japonijoje gyveno nepakankamai ilgai, nesugebėjo įrodyti savo įnašo į Japonijos visuomenę ar jis buvo palaikytas nepakankamu arba menkesniu už asmenų, kurie paprastai gauna norimą statusą tuo pagrindu (pavyzdžiui, užsienio kalbos mokytojo įnašas „nepriylgsta profesoriaus [įnašui]“) ¹⁹. Šis griežtumas rodo, kad įrodyti savo įnašą įmanoma faktiškai tik labai aukštos socialinės padėties, pasižymėjusiems asmenims.

2006 m. patvirtintos „Leidimo nuolat gyventi gairės“ nustato net ne teisinius, o socialinius ir kultūrinius reikalavimus užsieniečiams: „Asmuo gerai elgiasi. Asmuo laikosi Japonijos įstatymų ir savo kasdieniame gyvenime kaip [šalies] gyventojas *neišprovokuoja socialinės kritikos* (paryškinta mano – D. R.). Asmuo turi pakankamai turto ar galimybių gyventi nepriklausomai“, „asmens nuolatinis gyvenimas šalyje laikytinas atitinkančiu Japonijos interesus“, į tai įeiną reikalavimai gyventi šalyje bent 10 metų, iš jų – bent penkerius turint leidimą dirbti, nebūti teistam, mokėti mokesčius ir atlikti kitas prievoles, taip pat – kad „nėra tikimybės, jog asmuo galėtų pakenkti visuomenės sveikatos apsaugai“ ²⁰.

Kadangi tokios sąvokos kaip „Japonijos interesai“ ar „socialinė kritika“ nedetalizuojamos, Imigracijos biuras turi visas teises spręsti, ar suteikti leidimą gyventi. Visišką laisvę jis turi ir skirstant pabėgėlio statusą. Užsieniečiai skundžiasi, kad sprendimai priimami visiškai nepaaiškinant jų pagrįstumo, atsainiai. Kilmė yra pakankamas pagrindas sekti asmenis ir įtarti juos padarius būtus ir nebūtus nusizengimus.

Dauguma apklaustų užsieniečių skundėsi, kad kasdien po kelis kartus yra apklausiami imigracijos policijos pareigūnų, dažnai civiliai apsirengusių. Jie turi teisę pagal išvaizdą stabdyti bet kurį asmenį viešojoje vietoje, motyvuodami „įtartinumu“. Filipinietė biuro darbuotoja pasakoja, kad, gyvendama Japonijoje jau 13 metų ir turėdama leidimą nuolat gyventi, vengia keliauti ir mažai juda Tokijo erdvėje: „Nors ir turiu visus popierius, kasdieniai tikrinimai man kelia stresą. Kai prie tavęs prieina policininkas, neišvengiamai pradedi galvoti: ką padariau ne taip?“²¹ Mišrią šeimą turinti filipinietė padavėja juokaujanti: „Draugai sako, kad čia gyvendama sujaponėjau – gal todėl manęs policija gatvėje nestabdo. Bet daug filipiniečių tuo skundžiasi.“²² Apklaustas verslininkas iš Nigerijos giriasi, kad stengiasi skrupulingai laikytis visų įstatymų ir taisyklių, aiškindamas, jog „nenori gadinti užsieniečio įvaizdžio“²³. Jaunos filmų kūrėjos Dadas Docot filme „Vaidinant natūralumą“ atskleidžiama užsieniečių sekimo ir įtartinėjimo problematika: vien pagal išvaizdą policininkai jaučia turį teisę išskirti vieną ar kelis asmenis stotyje ar gatvėje, reikalauti dokumentų, klausti, ką veikia Japonijoje ir ko atvyko. Užsieniečių sekimas ir akivaizdžiai rodomas nepasitikėjimas jų gerais norais bei sugebėjimu pritapti Japonijoje stumia juos į šešėlį, verčia pasikliauti veikiau savo etnine grupe nei Japonijos visuomene, o tai tik dar labiau didina socialinę atskirtį.

Kaip matyti, užsieniečių galimybės siekti savo tikslų Japonijoje griežtai ribojamos. Esama situacija netenkina ne tik užsieniečių, bet ir, kaip bus aptariama kitame skyriuje, jų darbdavių. Tačiau gebėjimas, simboliškai importuojant Vakarų Europos patirtį ir ja remiantis („kas bus, jei išileisime imigrantų, matome iš Vakarų Europos patirties“), yra valstybės aparato autonomijos atributas. Ši autonomija leidžia formuoti tokį diskursą apie darbo rinką, kuris yra papildoma kliūtis darbui judėti į Japoniją.

2.2. Siena tarp paklausos ir pasiūlos – valstybės aparato autonomija

Japonijos valdančiojo elito nenoras įsileisti užsieniečių darbininkų ir nuolatinis jau šalyje esančių užsieniečių sekimas ir įtarinėjimas, kaip rodo įvairių autorių tyrimai, nesiderina su nekriziniais laikotarpiais didele užsieniečių darbininkų paklausa, užsieniečių noru dirbti Japonijoje ir netgi visuomenės nuostatomis dėl užsieniečių įdarbinimo. Visi bandymai paaiškinti šį paradoksą ksenofobiška kultūra, salos mentalitetu ar ekonominių alternatyvų gausumu nepasitvirtino, atlikus išsamesnius tyrimus. Kaip valdantysis elitas atsilaiiko prieš visuomenės ir užsieniečių spaudimą?

Pasak Yumi Kishidos, vis dažniau pripažįstama, kad imigrantai šaliai yra būtini, siekiant sušvelninti visuomenės senėjimo padarinius²⁴. Darbuotojų trūkumas neprestižinėse ekonominėse srityse ir profesijose darosi vis akivaizdesnis, ir šių sričių (pavyzdžiui, slaugos) automatizavimas – tik dalinis ir nepakankamas problemos sprendimas. Visuomenės senėjimas – vienas pagrindinių argumentų „už“ diskusijose, ar įsileisti darbuotojus iš kitų valstybių.

Daugelis autorių pažymi, kad užsieniečių darbininkų įsivežti norėtų daugelis smulkių įmonių, kurioms sunku surasti japonų darbuotojų. Keiko Yamanakos kokybinis tyrimas parodė, kad darbuotojų motyvacija smulkiems darbdaviams gerokai svarbesnė nei tautybė ar kalbos žinios. Nedidelės (kiek daugiau nei 100 darbuotojų) bendrovės vadybininkas tyrėjai pasakojo, kad jo firma nenori samdyti bedarbių japonų, „nes šie žmonės dažnai turi tokių problemų kaip praskolinimas ar polinkis į azartinius lošimus“. Bangladešiečiai darbininkai, kuriuos iki migracijos įstatymų sugriežtinimo samdydavo firma, dirbo labai daug ir produktyviai – jie buvę darbštesni už vėliau juos pakeitusius japonų kilmės atvykėlius iš Lotynų Amerikos. Kadangi priimti įstatymai kriminalizavo ne tik nelegalų buvimą šalyje, bet ir firmų pasirinkimą juos įdarbinti, kai kurios firmos turėjo

nori nenori imti ieškoti legalių darbininkų. Pasak K. Yamanakos apklausto vadybininko, darbo jėgos deficitą sukelia ne absoliutus darbo jėgos trūkumas, bet „motyvuotų ir patikimų“ darbininkų stygius²⁵.

D. Batramas cituoja kelių praeito amžiaus paskutiniame dešimtmetyje atliktų apklausų duomenis: jie rodo, jog dauguma japonų neprieštarauja, kad šalyje apsigyventų daugiau užsieniečių²⁶. Tą patį rodo ir Yasuo Takao surinkti duomenys. Nuo 1990-ųjų iki 2000-ųjų, remiantis vyriausybės užsakytomis apklausomis, japonų susirūpinimas su užsieniečiais darbininkais susijusiais klausimais iš esmės nesikeitė²⁷. 1995 m. Aukščiausiasis teismas priėmė istorinį sprendimą, kad Konstitucija nedraudžia užsieniečiams šalies gyventojams balsuoti leidus vietinei valdžiai, ir dauguma šiuo klausimu apklaustų japonų tam pritarė²⁸.

Nors su užsieniečiais susijusių stereotipų gausu, jie daugiau kultūriniai, o visuomenės pasipriešinimas užsieniečių atvykimui dirbti nėra labai ryškus. Smulkieji verslininkai – vieni iš valdančiosios Liberalų demokratų partijos rėmėjų per rinkimus – jau kelis dešimtmečius reikalauja daugiau užsieniečių darbininkų. Tačiau valdančiojo elito šios interesų grupės spaudimas nepasiekia.

Paaiškinti šį reiškinį padeda naujojo institucionalizmo valstybės autonomijos teorijos. Valstybės sąvokai apibrėžti reikia tokių sąvokų kaip suverenitetas, autonomija ir teisėtumas²⁹. Remiantis Mette Kjær, Ole's Herstedo Hanseno ir Jenso Peterio Frølundso Thomseno apibrėžimu, valstybės autonomija – valstybės aparato gebėjimas priimti sprendimus nepaisant visuomenės grupių spaudimo³⁰. Kita vertus, tai neturi virsti atsiribojimu nuo visuomenės, kuris ne tik sunkiai įmanomas gerai veikiančiose demokratijose, bet ir atkerta valstybės aparatą nuo svarbių informacijos šaltinių³¹. Taigi valdančiajam elitui svarbu ne atsiriboti, o įteisinti režimą ir gebėti „pakreipti“ visuomenę sau naudinga linkme. Anot Marko Thompsono, Rytų Azijos demokratijoms būdinga tai, kad modernizacijos ir demokratizacijos laikotarpiu pilietinė visuomenė buvo demobilizuota, o socialinis konfliktas iš-

mainytas į valstybinį konsensusą. Darbininkams mainais už tvarką ir nesikišimą į politiką valstybė pasiūlė gerovę, verslui – palankias sąlygas³². Sprendimų priėmimas paliktas glaudžiai susisaisčiusiam politikos, biurokratijos ir verslo elitui, todėl ne visi interesai patenka į politinį lauką³³, o visuomenė daugeliui politinių procesų daryti įtaką yra faktiškai bejėgė³⁴.

Institucinis valstybės pajėgumas ir dešimtmečius besitęsianti vienos partijos valdžia užtikrina valdančiojo elito stabilumą. Todėl valdantieji politikai ir biurokratai gali rūpintis ilgalaikę ekonomikos raida, o ne atstovavimu įvairiems interesams, nebijodami, kad jų sprendimai gali likti neįgyvendinti. Į „darnų meritokratišką elitą“, anot D. Bartramo, įsileidžiami tik stambiojo verslo atstovai, todėl smulkiųjų nuoskaudos dėl darbo trūkumo lieka neišgirstos. Kitaip nei stambieji verslininkai, smulkieji negali persimesti į kitą valstybę, todėl jiems tenka mokėti už darbo jėgos judėjimą reguliuojančią politiką³⁵.

Nepriklausomas nuo migrantų darbo paklausą kuriančių visuomenės grupių valstybės aparatas taip pat turi pakankamai įtakos formuoti migracijos diskursą ir, naudodamasis informacijos kanalais, sistemingai formuoja visuomenės nuomonę, kad, kaip įvardijo D. Bartramas, užsieniečiai darbininkai esą neprieinami arba netinkami patenkinti ekonomikos poreikius „dėl amžiaus, lyties, išsilavinimo ar [gyvenamosios] vietos“³⁶. Taigi, naudojantis minėtomis priemonėmis, konstruojamas nebylus sutarimas: viena vertus, užsieniečių Japonijoje yra, jie nori šalyje dirbti, o smulkios firmos – juos įdarbinti; kita vertus, simboliniu, diskursyviu lygmeniu užsieniečių nėra, jeigu yra, tai jie šiuo lygmeniu nėra darbininkai, o jų darbo paklausą formuojančioms firmoms jie netinkami, nes neturi reikalingų kompetencijų ir nemoka prisiderinti prie Japonijos visuomenės. Kai spaudimas tampa grėsme vyriausybės stabilumui ir nacionaliniam konsensusui, užsieniečiai, kaip rašyta ankstesniame skyriuje, įsileidžiami „pro šonines duris“. Taip „nuleidžiamas garas“, o simboliniu lygmeniu užsieniečių darbininkų ir toliau neatsiranda.

3. Užsieniečių atsakas: nišinė ir performatyvi migracija

Nepaisant griežtų apribojimų ir neigiamo požiūrio į užsieniečius, jų skaičius Japonijoje didėja. Užsieniečiai, nepaisydami kliūčių ir nepatogumų, nori toliau gyventi Japonijoje ir, pasakodami apie savo patirtį, dažniausiai įterpia: „Nesuprask manęs neteisingai, Japonija – puiki šalis, bet...“ Kaip ir migrantai kitur pasaulyje, jie suranda būdų apeiti apribojimus ar net jais pasinaudoti. Paprastai tam susikuria etniniai, socialiniai tinklai, kurie padeda įsitvirtinti Japonijoje, bet tuo pat metu jie gali riboti judėjimą šalyje, socialinio mobilumo galimybes ir net asmenines laisves. Užsieniečiai savotiškai internalizuoja Japonijos vyriausybės reikalaujamą santykį tarp savęs ir Japonijos. Jie suranda „japonišką“ argumentų savo buvimui šalyje pateisinti, ieško įstatymų leistų, paprastai pilkosiose zonose įsikūrusių nišų, užsiima performatyvia migracija, kurios būtinas elementas – savo lojalumo Japonijai, įnašo į jos visuomenę ir emocinio ryšio demonstravimas. Tačiau, nesunku nuspėti, vyriausybė to nevertina – priešingai, dėl tokio atliepo užsieniečiai sulaukia tik dar daugiau įtarumo.

Pasak Davido W. Haineso, Makito Minami ir Shinji Yamashitos, kiek daugiau nei du milijonai užsieniečių, gyvenančių Japonijoje, šalyje apsisotę įvairiais pagrindais: dėl darbo, šeimos, mokslų arba kaip pabėgėliai³⁷. Pabėgėlio statusą gauti labai sunku (pavyzdžiui, birmietis darbininkas pasakoja, kad būtina dokumentuoti persekiojimą, o „užsakyti“ dokumentus su persekiojimo duomenimis iš savo valstybės visiškai neįmanoma), studento ir panašūs statusai reikalauja tam tikros padėties, bet japonų palikuonio, japono(ės) sutuoktinio, praktikanto ar linksmintojos statusu pasinaudoti lengva.

Nišinis įsidarbinimas per etninius tinklus³⁸ būdingas kinams, korejiečiams, kurių Japonijoje santykinai daug. Etniniai tinklai padeda ir nelegaliems migrantams. Socialinis kapitalas, kaip teigia Gracia Liu-Farrer, padeda jos tiriamai grupei – pietinių provincijų kinams, atvykusiems su praktikanto ar studento viza ir pasilikusiems ilgiau, – įsitvirtin-

ti ir užsitikrinti pragyvenimą, bet ilgainiui tampa save reprodukuojančiu uždaru ratu³⁹. Neturėdamos kitų galimybių imigruoti, tailandietės moterys neretai pasiduoda nusikalstamų sindikatų globai. Sekso paslaugų paklausa, sukurta japonų turistų Filipinuose ir Tailande, padėjo atsirasti karteliams, kontroliuojantiems moterų „tiekimą“ japonams pirmiausia kilmės šalyse, o ilgainiui – ir į Japoniją. Socialiniai tinklai, kuriais šios moterys galėjo pasinaudoti migruodamos, mažino migracijos riziką, o galimybė, kaip joms atrodė, greitai ir daug užsidirbti, o grįžus – nuslėpti, kuo dirbo Japonijoje, paskatino imtis net ir tokio darbo⁴⁰. Tikrovėje ilgainiui, visuomenei kilmės šalyje puikiai žinant, kad Japonijoje dėl apribojimų yra beveik tik tokia įsidarbinimo niša, iš Japonijos sugrįžtančioms migrantėms ključuojama sunkiai atsikratoma etiketė. Nusileidus „lėktuvui iš JAV, tautiečiai sužiūra į iš jo išlipančias moteris su pagarba. Kai nusileidžia lėktuvas iš Japonijos, tautiečiai nesigilindami nurašo jo keleives kaip prostitutas“, – pasakoja jau keletą metų Japonijoje gyvenantis filipinietis⁴¹.

Pasak Y. Sellek, įsidarbinimo niša ir socialiniai tinklai geriausiai paaiškina prostitučių ir linksmintojų migraciją iš Tailando ir Filipinų. Filipinietės linksmintojos dažnai būna gerai išsilavinusios ar turi puikių techninių savo profesijos įgūdžių, bet Japonijoje joms neprieinami darbai, kuriuos jos dirbo savo šalyje. Būdinga filipiniečių moterų darbo niša – tarnaičių, slaugių darbai – Japonijoje joms neprieinami, jei jos neturi kurio kito oficialaus statuso⁴².

Verslininkas iš Nigerijos pasakoja, kad, turėdamas verslo leidimą, gali kasmet įdarbinti penkis užsieniečius ir, turintiems iškvietimą, suteikti galimybę gyventi ir dirbti Japonijoje. Jis teigia įdarbinąs žmones iš įvairių šalių, bet versle visada yra keli iš jo šalies. Įvairių autorių pastebėjimu, afrikiečiams taip pat būdinga pasikliauti etniniais tinklais. Kita vertus, jie ne visada gelbsti. Du darbininkai iš Ganos, atvykę panašiomis aplinkybėmis, pasakoja visiškai skirtingas istorijas: vienas jų Japonijoje sukūrė šeimą, todėl jaučiasi saugus ir patenkintas darbu, kitas neturi šeimos, o pastaruju metu dėl finansų

krizės yra bedarbis, todėl nėra tikras dėl ateities ir labai kritiškai nusiteikęs Japonijos visuomenės atžvilgiu⁴³.

Santuoka – vienas patogiausių būdų imigruoti į Japoniją. Tyrimai rodo, kad kas dvidešimta santuoka Japonijoje sudaroma tarp japonų ir užsieniečių, Tokijuje tarptautinių santuokų jau net 10 proc., o kai kuriose kaimo vietovėse – dar daugiau⁴⁴. Vadinamasis nuotakų trūkumas kaime lemia, kad ūkius paveldėję vyriškiai ieško žmonių užsienyje, neretai naudodamiesi ir specializuotų agentūrų paslaugomis. Kūdikių, gimę iš mišrios santuokos, dažniausiai įgyja abiejų valstybių pilietybę (tai priklauso nuo sutuoktinio valstybės įstatymų), o sulaukę 22 m. privalo pasirinkti vieną pilietybę⁴⁵. Kaip ryškus kontrastas ribojamai darbo rinkai Japonijoje egzistuoja užsieniečiams atvira santuokų „rinka“, kuri taip pat padeda įsitvirtinti šalyje ir įsidarbinti.

75 proc. tarptautinių santuokų sudaroma tarp azijiečių moterų ir japonų vyrų⁴⁶. Iš Tokijuje apklaustų užsieniečių respondentų vienas neturėjo šeimos, vienas yra vedęs tos pačios valstybės pilietę. Visi kiti turi arba turėjo mišrias šeimas Japonijoje. Bendruomenės susitikime apie apsigyvenimo šalyje aplinkybes paklaustos filipinietės pirmiausia nurodė, kad atvyko čia, nes jų vyrai yra japonai. Iš tolesnio pokalbio paaiškėjo, kad ne viena anksčiau buvo atvykusi dirbti, kai kurios prisipažino, jog dirbo linksmintojomis ir savo vyrus sutiko būtent tokiomis aplinkybėmis. Išsamus Liebos Faier kaimo vietovėse gyvenančių už japonų ištekėjusių filipiniečių ir jų emocingų meilės prisipažinimų tyrimas rodo, kad, kaip teigia autorė, meilė ir emocinis prisirišimas veikia kaip saitai tarp jų ir bendruomenės, kurios įtarumas šių moterų atžvilgiu joms gerai žinomas⁴⁷. Be abejo, teiginiai, kad santuoka gali padėti sudaryti ryšį su valstybe ar būti panaudota kaip migracijos strategija, jokių būdu neturėtų kelti abejonių respondentų ar kitų užsieniečių jausmų tikrumu. Veikiau, spaudžiant vyriausybei ir vietinei bendruomenei, žmonos / vyro tapatybę gali tapti performatyvos migracijos atributu, pabrėžiant būtent šį santykį su Japonija, o ne kurį kitą (darbą, mokesčių mokėjimą ir kt.).

Visuomenėje paplitę įtarimai, susiję su performatyviu lojalumu Japonijai, sukelia užsieniečių bendruomenių skilimą. Hiroshi Komai tirti iranietėiai stengiasi simboliškai atsiriboti nuo „blogųjų iranietėių“, kurie prekiauja narkotikais ar suklastotomis telefono kortelėmis ir gadina visų iranietėių įvaizdį⁴⁸. Tarp kinų studentų atsirado simbolinė skirtis – akademiškai motyvuoti ir nemotyvuoti, preziumuojant, jog pastarieji tik naudojami studento statusu, kad pasiliktų dirbti juodų darbų⁴⁹. Apklausta filipinietė padavėja teigė, jog, nors jaučia didelį solidarumą su tautiečiais, gėdijasi vien matydama kai kurias linksminojas – „tai, kaip jos rengiasi, kaip elgiasi...“⁵⁰ Atsiribojimas nuo „blogų“ tautiečių – taip pat performatyvios migracijos elementas, atitinkantis oficialaus tinklalapio reikalavimą įrodyti, kad užsienietis neišprovokuos socialinės kritikos.

Nors performatyvios migracijos tezei pagrįsti reikėtų išsamesnio Japonijoje gyvenančių užsieniečių tyrimo (šiuo atveju kokybinio tyrimo ribotumus kompensuoja kitų autorių darbai), matyti, kad nevengiamas demonstruoti emocinis ryšys su Japonija ir atsiribojimas nuo tokių tautiečių, kokių Japonija nelaukia, leidžia užsieniečiams parodyti save kaip visiškai atitinkančius reikalavimus, keliamus nuolatiniais gyventojams. Kartu su socialiniais tinklais toks migracijos tipas padeda užsieniečiams susirasti savo vietą Japonijoje ir prisitaikyti prie valdžios spaudimo atitikti labai griežtus reikalavimus.

Išvados

Šiame straipsnyje, susisteminant antrinius šaltinius apie migraciją ir migrantus Japonijoje ir tiriant oficialų Imigracijos biuro diskursą kartu su užsieniečių mintimis apie gyvenimą Japonijoje, buvo siekta atskleisti komunikacinį migracijos aspektą. Migracija nėra nei vien laisvo asmens pasirinkimo pakeisti gyvenamąją vietą rezultatas, nei politiškai programuojamas darbo jėgos importo ir jo ribojimo proce-

sas. Greta fizinio judėjimo ir jo apribojimų egzistuoja migracija kaip apsikeitimas simboliais ir vaizdiniais.

Mažas migrantų skaičius ir matomumas iš dalies lemia, kad migracija neatsiduria politinės darbotvarkės viršuje. Pasitelkiant institucinį aiškinimą, šiame straipsnyje buvo parodyta, kaip Japonijos valdantysis elitas gali sau leisti tokią užtrenktą paradinių ir pravertų šoninių durų migracijos politiką, būdamas autonomiškas nuo interesų grupių ir ne tik remdamasis, bet ir įtikindamas visuomenę ilgalaikio planavimo bei patirties importo prasmingumu.

Tačiau tokia politika tiek vyriausybei, tiek migrantus pastato į paradoksalią padėtį. Viena vertus, tikrieji užsieniečių motyvai ir tikslai Japonijoje – pavyzdžiui, dirbti ir užsidirbti (kas, žinoma, nėra vienintelis ir visuotinis tikslas) – kruopščiai maskuojami. Simboliniu lygmeniu užsieniečiai darbininkai neegzistuoja: yra tik asmenų, norinčių padaryti prasmingą įnašą į Japonijos visuomenę (investuotojai, mokytojai bei dėstytojai ir kt.), ribotas skaičius asmenų, bėgančių nuo persekiojimo (pabėgėliai), asmenys, atvykstantys perimti pažangių Japonijos technologijų (studentai, praktikantai), asmenys, atvykstantys praskaidrinti Japonijos gyventojų gyvenimo (linksmintojos), nostalgijos apimti japonų palikuonys, meilės migrantai (japonų sutuoktiniai)... Kita vertus, kai užsieniečiai įsisąmonina (internalizuoja) šį valstybės reikalavimą ir patys pradeda maskuoti savo motyvus, užsiimti performatyvia migracija, jie beveik iš karto paskelbiami nepageidaujamais ir sutinkami įtariai ir priešiška. Šį paradoksą galima paaiškinti nebent tuo, kad, vėlgi, kuriant taisykles, kaip pagrįsti savo įnašą į visuomenę arba emociškai teigti savo ryšį su Japonija, buvo galvojama apie paradines duris ir tuos, kurie pro jas kviečiami, – verslo, mokslo, meno ir kitą elitą, – o ne šoninių durų „klientus“.

Japonijos patirtis Europos Sąjungos kontekste iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti radikali, paranojiška ir net kiek šaržuota. Vis dėlto elementai, taip ryškiai pastebimi Japonijoje (tokie kaip imigracijos „teisėtumo“ lygių skirstymas pagal socialines klases, reikalavimas iš migran-

tų performatyviai nuolat teigti savo lojalumą ir kt.), būdingi daugeliui šalių. Kaip šalis, kurioje maža migrantų, ir kurios gyventojai (kaip ir iš mūsų krašto) kažkada emigravo į Lotynų Ameriką, ir kaip šalis, kurios visuomenė baiminasi imigrantų neva keliamo nusikalstamumo lygio bei kultūrinių nesusipratimų ir kurioje gajį etninės valstybės retorika, Japonija turėtų būti įdomi ir Lietuvai. Todėl iš postindustrinių šalių formaliai išsiskiriantis Japonijos atvejis nusipelno daugiau tyrimų ir lyginamųjų studijų.

NUORODOS IR PASTABOS

(Endnotes)

¹ Apklausti užsieniečiai (eiliškumo laike tvarka): verslininkas iš Nigerijos, žuvų pramonės darbuotojas iš Ganos, statybininkas iš Ganos, kompiuterių specialistas iš Filipinų, padavėja iš Filipinų, biuro darbuotoja iš Filipinų, fabriko darbininkas pabėgėlis iš Mianmaro. Forumo JapPinoy bendruomenė buvo savotiška fokus grupė diskutuojant apie migraciją, tačiau ji nebuvo surinkta tyrimo tikslais – straipsnio autorė dalyvavo bendruomenės renginiuose ir atliko stebėjimus.

² Gracia Liu-Farrer. The burden of social capital: visa overstaying among Fujian Chinese students in Japan // *Social Science Japan Journal*. 2008, 11 (2); 241–257, p. 241.

³ Teisingumo ministerijos duomenys. Trends of the total number of foreigner residents registered, 1980–2006 // <<http://www.moj.go.jp/ENGLISH/IB/ib-01.html>> [žiūrėta 2009 m. balandžio 15 d.].

⁴ Įvairių autorių pateikiami duomenys. Žr., pavyzdžiui, Yumi Kishida 2007. *Immigration, Citizenship and National Identity: Recent Trends in Japan* // *Canadian Issues / Thèmes canadiens*. Spring 2007, 78–81, p. 78.

⁵ Teisingumo ministerijos duomenys. Number of foreign nationals entering Japan / number of Japanese nationals leaving Japan, 1980–2006 // <<http://www.moj.go.jp/ENGLISH/IB/ib-01.html>> [žiūrėta 2009 m. balandžio 15 d.].

⁶ Interviu, Tokijas, 2009-04-29.

⁷ Įvairių autorių duomenys. Žr. pavyzdžiui, Kishida, p. 78.

⁸ Emma Rothschild. Globalization and the return of history // *Foreign Policy*. 1999, 115: 106–116, p. 111.

⁹ Ten pat, p. 108.

¹⁰ Michael Samers. 'Globalization', the geopolitical economy of migration and the 'spatial vent' // *Review of International Political Economy*. 1999, 6 (2): 166–199, p. 169.

¹¹ Jan Aart Scholte. The geography of collective identities in a globalizing world // *Review of International Political Economy*. 1996, 3 (4): 565–607, p. 565.

¹² Žr. Scholte, Samers.

- ¹³ David Bartram. Japan and Labor Migration: Theoretical and Methodological Implications of Negative Cases // *International Migration Review*. 2000, 34 (1): 5–32, p. 9.
- ¹⁴ Yoko Sellek. *Migrant Labour in Japan*. New York: Palgrave, 2001. P. 70.
- ¹⁵ Ten pat, p. 90.
- ¹⁶ Immigration Bureau, Ministry of Justice // <<http://www.immi-moj.go.jp/english/index.html>>. [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.].
- ¹⁷ Immigration Bureau, Ministry of Justice. *Immigration procedures guidebook* // <<http://www.immi-moj.go.jp/english/tetuduki/index.html>> [žiūrėta 2009 m. kovo 15 d.].
- ¹⁸ Ten pat.
- ¹⁹ Ten pat.
- ²⁰ Immigration Bureau of Japan, Ministry of Justice (2006-03-31). *Guidelines for Permission for Permanent Residence*.
- ²¹ Interviu, Tokijas, 2009-04-26.
- ²² Interviu, Tokijas, 2009-04-19.
- ²³ Interviu, Tokijas, 2009-03-11.
- ²⁴ Kishida, p. 78.
- ²⁵ Keiko Yamanaka. Nepalese labour migration to Japan: from global warriors to global workers. // *Ethnic and Racial Studies*. 2000, 23 (1): 62–93, p. 82.
- ²⁶ Bartram, p. 23.
- ²⁷ Yasuo Takao *Foreigners' Rights in Japan: Beneficiaries to Participants* // *Asian Survey*. 2003, 43 (3): 527–552, p. 533.
- ²⁸ Ten pat, p. 537.
- ²⁹ Mette Kjær, Ole Hersted Hansen, Jens Peter Frølund Thomsen. *Conceptualizing State Capacity*. DEMSTAR Research Report No. 6 2002 // <<http://www.demstar.dk/papers/conceptualizingstatecapacity.pdf>> [žiūrėta 2009 m. gegužės 20 d.], p. 8.
- ³⁰ Ten pat, p. 11.
- ³¹ Ten pat, p. 13.
- ³² Mark R. Thompson. *Exploring Civil Society in Post Authoritarian Regimes*. „Delayed“ Democracy: Developmental States and Civil Society in the Asia-Pacific. 1996 // <<http://www.psa.ac.uk>> [Atsisiųstas 2005 m. vasario 20 d.], p. 787–788.
- ³³ Mathew D. McCubbins, Gregory W. Noble. *The Appearance of Power: Legislators, Bureaucrats and the Budget Process in the United States and Japan*. // Curtis J. Milhaupt, J. Mark Ramseyer, Michael K. Young (eds.). *Japanese Law in Context: Readings in Society, the Economy and Politics*. Cambridge, London: The Harvard University Asia Center, 2001, 526–535, p. 526.
- ³⁴ William K. Tabb. *The Postwar Japanese System: Cultural Economy and Economic Transformation*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 199.
- ³⁵ Bartram, p. 24–25.
- ³⁶ Ten pat, p. 17.
- ³⁷ David W. Haines, Makito Minami, Shinji Yamashita. *Transnational Migration in East Asia: Japan in Comparative Focus* // *International Migration Review*. 2007, 41 (4): 963–967, p. 963.

- ³⁸ Išsamesnė analizė pateikiama Hiroshi Komai. *Foreign Migrants in Contemporary Japan*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2001.
- ³⁹ Liu-Farrer, p. 241.
- ⁴⁰ Sellek, p. 161, 170.
- ⁴¹ Susitikimas su bendruomene, Tokijas, 2009-04-26.
- ⁴² Sellek, p. 169.
- ⁴³ Du interviu, Tokijas, 2009-03-19.
- ⁴⁴ Haines, Minami ir Yamashita, p. 967.
- ⁴⁵ Kishida, p. 78.
- ⁴⁶ Nicola Piper. *Wife or Worker? Worker or Wife? Marriage and Cross-Border Migration in Contemporary Japan // International Journal of Population Geography*. 2003, 9: 457–469, p. 461.
- ⁴⁷ Lieba Faier. *Filipina migrants in rural Japan and their professions of love // American Ethnologist*. 2007, 34 (1): 148–162.
- ⁴⁸ Komai, p. 55.
- ⁴⁹ Liu-Farrer, p. 242.
- ⁵⁰ Interviu, Tokijas, 2009-04-19.

SUMMARY

JAPAN'S IMMIGRATION POLICY: CLOSED FRONT DOOR AND PERFORMATIVE MIGRATION

This paper analyses the official position of the Japanese government towards international labour migration to Japan, and the response from foreigners living in Japan – certain survival strategies, such as niche employment and performative migration. Although one of the electoral bases of the ruling Liberal Democratic Party – small businesses – push for more import of labour force, the ruling elite uses its institutional autonomy to resist their pressures and sustain the current restrictive stance. The official discourse of the government normalises only high- and middle-class labour migration, while the migration of the working class is notably viewed as abnormal and undeserved. Responding to this attitude, foreigners tend to either resort to ethnic networks for survival, or demonstrate their emotional relationship to Japan or commitment.

Although Japan is peculiar with its restrictive stance towards the mobility of labour, the way migrant labour is conceptualised, sorted and channelled is in many ways similar to that of other states, although seemingly more “radical”. Thus, Japan presents an interesting case in developing theories of governmental responses to international labour migration.